

A GUTKELED-BIBLIA.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓTÓL.

I.

Egy XI. századi bibliáról lesz szó, melyről ki fog derülni, hogy a XII—XIII. században oly magyar egyház tulajdonában volt, mely kegyurául a Gutkeled-nemzetséget tisztelte. A biblia maig is megvan egy nagyhirű apátság könyvtárában. Itt nagy becsben tartják, óriási két kötetével a hírneves könyvtár egyik legféltettebb kincse. A világirodalomban, bibliografusok előtt *Gebhard-féle biblia* néven ismeretes. Számtalanszor történik róla említés, de magyar származásáról nem tud senki; pedig nem szükséges merész combinációkba bocsátkozni, maga a biblia beszél, elmondja történetének, viszontagságainak egy epizódját. Ennek alapján világosan kiderül, hogy a kétkötetes biblia egykor, réges-régen magyar egyháznak volt birtokában. Az azonosságot könnyű megállapítani.

A biblia az *admonti apátság* könyvtárának díszje.¹ Két nagyterjedelmű kötetben az egész szentírást tartalmazza. Erős, vastag íróhártyán XI. századi kéz írása az egész, benne néhány száz román-izlésű kép, (némelyik a lap negyedrészt is elfoglalja), bibliai jeleneteket ábrázol. Az írás, a festés gondos, kitünően konzerválva. Ily kincsnek a középkorban vagy nagyon gazdag egyház, vagy hatalmas főúr lehetett birtokában. Szegény egyház ilyesmit megszerezni nem volt képes.

Wattenbach, a középkori kéziratok kitünő ismerője, P. Wichner, az admonti könyvtár tudós őrzője és az apátság történetírója meg-

¹ Jelzete a két kötetnek : Cod. A. és B.

egyeznek abban, hogy a kétkötetes biblia a XI. század terméke.¹ De mind a ketten egyformán hirdetik azt is, hogy a remek kéziratot az alapító Gebhard salzburgi érsek (megh. 1088. jún. 15.) adományából bírja az apátság. Ez a hagyomány több mint ötszáz év óta erős gyökeret vert, a bibliát Gebhard nevérol ismerik s az alapító emlékét tisztelik ma is a könyvtár e cimelionjában.

Nézzünk szemébe e hagyománynak és vizsgáljuk meg alaposágát.

Szt-Hemmának († 1045) vágyát, hogy az admonti völgyben Szt-Benedek rendje számára kolostor létesüljön, Salzburg nagynevű érseke, *Gebhard* 1074-ben valósította meg. Ez évi szept. 29-én szentelte föl az érsek a templomot egyházi és világi főurak jelenlétében, és az apátságnak rendelkezésére bocsátotta a Szt-Hemmától e czélra hátrahagyott és az érsek által bőven megszerzett javakat. Az új kolostort a salzburgi Szt-Péter-apátságból (*monasterium s. Petri*) népesíté be. Arnold nevű benzés barát vezetése alatt tizenkét szerzetes volt az új rendház első lakója.² Mint ez kolostoralapításkor és kivált templomszenteléskor szokásban volt, Gebhard érsek Admontot bőségesen megajándékozta arannyal-ezüsttel átszőtt selyem miseruhákkal, *könyvekkel*, kelyhekkal és egyéb az isten tiszteletére szolgáló tárgyakkal.³ Természetes, hogy a könyvek közt biblia is volt; ez az új kolostorban nem hiányozhatott. De nincs semmi okunk a mi nagy bibliánkat Gebhard nevével összekötni.

A kétkötetes biblia a XIV. század folyamán már kétségtelesen az admonti apátságé volt. Péter, az apátság cantor-a, 1370-

¹ Wattenbach az Archiv der Gesellsch. für ält. deutsche Gesch. X. kötetében (631. l.) ír róla. Wichner többször említi, így Gesch. des Benediktiner-Stiftes Admont, I. 39., Beihefte zum Centralblatt für Bibliothekswesen, IV. 26. (107. jegyz.), Kloster Admont u. seine Beziehungen zur Wissenschaft u. zum Unterricht, (1892.) 5. stb.

² Az a körülmény, hogy az admonti apátság anyakolostora a «monasterium s. Petri» volt, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a bibliát salzburgi eredetűnek tartsák. Mint alább látni fogjuk, a bibliában fordulnak elő bejegyzések, melyek «altare s. Petri ap.», «monasterium s. Petri»-ról szólnak; ezeket az admontiak mind Salzburgra magyarázták, pedig alattuk magyar kolostor értendő.

³ Dedit etiam ornamenta complura auro, argento et serico valde preciosa, vestimenta scilicet sacerdotalia, libros, calices et queque divinis ministeriis necessaria. Vita Gebhardi, Wichnernél I. 39.

ben összeírja a könyvtár állományát, oly pontosan, hogy a hosszú lajstromban felsorolt codexeknek csaknem mindegyikére ma is rá lehet ismerni. E leltárban olvassuk a többi közt: «Item byblia in duobus maximis voluminibus». ¹ E meghatározás alatt a mi bibliánk értendő. Mindenesetre feltűnő, hogy a Gebhard-féle hagyomány e jegyzékben még nem hallatja szavát, holott az tíz évvel később, a könyvtár 1380. évi inventariumában már egész határozott formában fellép e szavakkal: «Byblia tota in duobus maximis voluminibus, *quam dominus Gebhardus fundator predicti monasterii eidem contribuit*». ² Míg a tíz évvel korábbi jegyzék a bibliát minden megkülönböztetés nélkül a többi könyvek sorában említi, addig az Arbonai Péter által 1380-ban összeírt leltár azt előkelő helyre, a könyvek élére teszi, ezzel is feltűntetvén annak a kolostorra nézve nagy értékét, mint a nagy alapító adományából úgyszólván egyetlen fönmaradt könyvemlékét.

A hagyomány tehát 1380-ban ölt magára először határozott alakot. Pedig ekkor a biblia száz évnél alig volt régebb idő óta a kolostor birtokában. Arbonai Péter kora előtt a második-harmadik generatio még meg tudta volna mondani, hogyan jutott az admonti apátság e remek kézírathoz; de még maga Arbonai Péter sem köti vala össze a bibliát az 1088-ban elhunyt alapító nevével, ha elolvassa azt a bejegyzést, mely a biblia első kötetének legelső levelén olvasható.

Valóban érthetetlen, hogy az oly nagyhírű biblia provenientiája miként maradhatott eddig homályban, mikor a kéziratnak felületes vizsgálata is nyomra vezethetett volna.

Mikor e közlemény írója a folyó év nyarán e nevezetes emlék megtekintése céljából Admontba utazott, meglehetősen biztos nyomon indult el. E nyom: két oklevél-szöveg, melyről már előzőleg tudomása volt. A biblia első kötetének egy félig beiratlan maradt lapján ugyanis egy magyarországi benczés apátság XII. századi alapítólevelének és egy reá vonatkozó nem sokkal későbbi adománylevelének másolatával találkozunk. Ez apátság a Szt Benedek-rendieknek *csatári apátsága*, Zalamegyében. Az alapító-és adománylevelet régóta

¹ Zwei Bücherverzeichnisse des XIV. Jahrh. von P. J. Wichner, 11. 1. (Beihefte zum Centralbl. IV.).

² U. o. 33. 1.

ismerjük. Legelőször (1729-ben) Pez Bernát tette közzé.¹ Kiadása «ex codice Admontensi» történt, hibákkal teljes, egész mondatokat kihagy; pedig ránk nézve a két szöveg nagyértékű. A XII. század derekáról, II. Gejza király idejéből, nem maradt annyi oklevél szövege reánk, hogy lehetséges volna egy kolostor-alapító oklevelen könnyen átsiklanunk. Mégis megelégedtünk ekkoráig azzal az utánnyomással, melyet a jó Fejér György Pez gyarló kiadása után gyűjteményében adott.²

De mi köze a csatári apátságnak az admontihoz? Hogy kerül a magyar kolostor alapító-levele abba a XI. századi bibliába, melyet a százados hit által szentesített hagyomány szerint Gebhard salzburgi érsek adott 1074 körül az admontiaknak? Ezekkel a kérdésekkel eddigelé senki sem foglalkozott. Pedig még nagy fáradságra sem kerül a válaszadás.

Hogy már előzetesen is beszámoljunk az eredményről, a kérdésekre a felelet ez:

Az admontiak nagy bibliája a XIII. század közepéig, mondhatni 1250 tájáig, a csatári apátság tulajdona volt. Nincs annak semmi köze az admonti Gebhardhoz. A kincset igen prózai módon vesztette el a magyar egyház, mely azt patronusainak, a Gutkeled nembelieknek adományából bírta. Megszorult a kegyúr, zálogba csapta a nemzetség monostorának bibliáját; előbb keveset, utóbb többet vett föl reá. A zálogösszeget megfizetni nem bírta; a biblia annál a zsidónál maradt, ki a patronus urat pénzzel tartotta. Az apátságot az elveszett kincsért a kegyúr jóvoltából két falu kárpótolta. Az ily viszontagságokon átment biblia aztán több mint száz év után egyszerre csak Admontban merül föl, előbb minden közelebbi körülírás nélkül, de tíz évre rá mint Gebhard érsek bibliája.

E történet így elmondva valószínűtlennek, nem igazoltnak látszik. De a bizonyítással sem maradunk adósok.

A biblia első kötetének elején két, későbbi betétű hártya-level van, melyeken XV. századi kézzel történelmi följegyzések olvashatók a salzburgi érsekekről és az admonti apátokról. A biblia

¹ Cod. dipl. hist.-epistolaris, VI. 355—359. hasáb.

² Cod. dipl. II. 88—94.

a XV. században már rég az admonti apátságé volt. E följegyzések tehát minket közelebről nem érdekelnek.

Annál érdekesebbek reánk nézve azok a jegyzetek, melyek a 3-ik (vagyis voltaképen az eredeti kézirathoz tartozó 1-ső) levelen olvashatók. Megfoghatatlan, hogy e bejegyzések ekkoráig elkerülték mindazok figyelmét, kik valaha a bibliáról írtak.

Az 1-ső levél *b* oldalát román ízlésben táblaszertüleg festett hat kép foglalja el, melyek bibliai jeleneteket ábrázolnak. A levél *a* oldalán több bejegyzéssel találkozunk, melyek ránk nézve kiváló fontosságúak. Sok jegyzet, melyek kétségtelenül a könyv provenienciájára vonatkoznak, immár teljesen ki van vakarva s így olvashatatlan. A kivakarást és eltörlést megkísérelték a következő bejegyzésnél is, de szerencsére az még elolvasható és a kézirat eredetét teljes világításba helyezi.

A XIII. század első feléből való bejegyzés a következő:

Itum librum cum (?) et alia parte sua magister Vid et Farcasius iudeus deposuerunt in festo beati Nicolai apud nos, tali conditione, quod in octavis beate virginis dictus V(id) persolvat predicto F(arcasio) iudeo quatuor marcas et dimidiam. Et si interim abbas tres marcas eidem F(arcasio) non persolverit, eodem die eas Vid persolvat. Item decem marcas tenetur Vid persolvere F(arcasio) in carnisprivio, alias decem marcas in festo Johannis Baptiste. Quod si aliquem terminum in solvendo obmiserit, libri reddentur F(arcasio) iudeo.

Elmondja e bejegyzés, hogy a kétkötetes bibliát Vid mester és Farkas nevű zsidó egy egyházban deponálták zálogképen. Farkas zsidó Vid mesternek nagyobb összeget adott a bibliára; úgy látszik, az illető egyház apátjának is volt része az üzletben, mert egy részlet visszafizetése általa is történhetett. A meghatározott visszafizetési módból következtetve, a biblia 27½ márkányi összegben volt elzalogosítva; s ha Vid mester egy részlet pontos fizetését elmulasztja, mind a két kötet a zsidóé lesz.

Vid mester, Farkas nevű zsidó — oly nevek, melyek Magyarországra emlékeztetnek. És csakugyan Fejér Codexében találunk egy oklevelet, mely e neveket ugyanezen ügylettel kapcsolatban említi, s egyszersmind számot ad a biblia további sorsáról. Megtudjuk ebből, ki az a Vid mester, ki az a Farkas zsidó, melyik

az a magyar egyház, mely a biblia elzalogosításával közvetlenül érdekelve volt.

Az oklevelet a zalavári convent 1263. máj. 22-én (in festo b. Elene regine) állítja ki, és olvassuk benne, hogy a convent előtt:

«... magister *Wyd filius Pethed de genere Gutkeled* unacum Hypolito, Alexandro, Dama filiis fratrum suorum coram nobis comparando dixit, *ut cum in quadam necessitate sua librum bibliaticum monasterii sui de Chatar, quod in sua custodia et protectione speciali fuit ratione patronatus, obligasset pro septuaginta marcis iudeo Farcasio de Castro Ferreo, et idem liber in eadem obligatione fuisset amissus, nichilominus possessionem suam iuxta fluvium Mura, apud ecclesiam sancti Michaelis existentem, in suum ius proprium cedentem, ac partem suam in Laploch, in comitatu Simigiensi existentem, que sibi cedit in divisione, ipsi monasterio beati Petri apostoli de Chatar ex permissione et voluntate bona fratrum suorum personaliter astantium ac aliorum fratrum suorum, pro quibus Hipolitus, Alexander et Dama responsum dederunt, perpetuavit irrevocabiliter possidendam . . .*»¹

A bibliabeli feljegyzés és az 1263. évi oklevél egy ugyanazon könyv sorsát beszélik el. Az adatoknak e ritka szerencsés összehalálkozása tisztán állítja elénk a biblia történetét.

A feljegyzés kora jóval megelőzi az oklevél korát. Mikor a zálogba adás tényét a kézirat első levelére feljegyezték, a biblia még a zalamegyei csatári apátság birtokában volt. Noha a Gutkeled-nembeli Vid mester, mint az apátság kegyura a remek kéziratra tetemes pénzösszeget vett föl: a *vasvári zsidóban*, Farkasban volt annyi becsület, hogy a kincset ott hagyta legillőbb helyén, a Gutkeled-nemzetség monostorában. A kölcsönösszeg részleteit azonban Vid mester nemcsak, hogy pontosan nem fizette, hanem az az évek folyamán 27¹/₂ márkáról 70 márkányi óriási összegre növekedett. Ily nagy mennyiségű készpénz még egy XIII. századi nagy úrnak sem állott rendelkezésére: a biblia a zsidónál vezett. A csatári apátság örökre elvesztette a kincset. Ki tudja, nem vette-e az apát szívesen, hogy holt tőke helyett jövedelmező Mura-menti és somogyi birtokokat kapott cserébe?

¹ Cod. dipl. IV. 3. 179.

Csakis ez elzálogosítás után, Farkas vasvári zsidó révén juthatott a biblia az admontiakhoz, hogy ott 100—120 esztendővel utóbb mint Gebhard érsek bibliája merüljön föl, kinek nevét azonban jogtalanul viseli.

Az tehát világos és bebizonyított dolog, hogy a XI századi biblia a XII—XIII. században a csatári monostoré volt. Most már értjük, mit keres benne az apátság alapító levele és melyik kolostor értendő a «monasterium s. Petri» elnevezés alatt, melyet az admontiak minden áron a salzburgi Szt-Péter-apátságra, Admont anya-kolostorára magyaráztak. Nem a salzburgi ez, hanem a zalamegyei csatári, mely szintén Szt-Péter apostolt tisztelte véd-szentjéül.

Ugyanazon a levelen, hol a zálogbaadásról szóló följegyzés olvasható, egy más kéz, de még a XIII. század első feléből való (hisz a biblia 1263-ban már nem volt Csatáron), feljegyezte a csatári templom oltáraiban őrzött szent ereklyéket. Megtudjuk ebből, a mi műtörténeti szempontból sem érdektelen adat, hogy az apátság templomának *három* oltára volt. A főoltár az apátság védszentjének Szt-Péter apostolnak, az egyik mellékoltár a Szt-Keresztnek, a másik pedig szűz Máriának tiszteletére volt emelve. Ez utolsóban Szt-István királynak is volt ereklyéje.

Ime a följegyzés:

«He sunt reliquie, que in altari sancti Petri apostoli continentur: Sancti Petri apostoli. Sancti Jacobi. Sancti Vincentii martiris. Sancti Martini confessoris. Sancte Margarete virginis et martiris. Omnium sanctorum.

In altari sancte crucis: De ipsa. De sepulchro domini. De sancto Johanne Baptista. De sancto Johanne evangelista. De protomartire Stephano.

In altari sancte Marie: De ipsa. De sancto Michael archangelo. De sancto Georgio. De sanctis Cosma et Damiano. *De sancto Stephano rege et confessore.* De sancto Henrico. Et de sancta Agatha virgine et martire.»

Ezenkívül még egy rövidke jegyzet vonatkozik a csatári apátságra. Ugyanezen levélnek, mely a biblia történetének oly érdekes epizódját őrizte meg számunkra, *b* oldalán, a tábla-alakban festett képek fölött *Szili János* özvegyének ajándékáról olvasunk, ki egy albát a hozzátartozó vállra-valóval, egy abroszt, kéztörlőt

és egy ökröt adott az apátságnak. Hihetőleg ez ajándék fejében viszonzásul tették meg az özvegy fiát, Theodort, confraterükké.

A szintén XIII. századi bejegyzés így hangzik:

«Littere memoriales, quod uxor Johanni (*így*) de villa Zil pro remedio anime sue dedit monasterio sancti Petri unam albam cum humerario suo et unum bovem et mensale cum manutergio. Item filius illius mulieris, nomine Theodor, confrater noster est.»

Az alapító oklevelen kívül ennyi bejegyzés bizonyítja, hogy a bibliát egykor magyar egyház mondhatta magáénak. Régóta ismeretes oklevélnek és most első ízben méltatott feljegyzésnek szerencsés találkozásából sikerült egy XI. századi könyv-remekről kimutatnunk, hogy habár azt nem is hazánkban írták, rég elmúlt századokban a miénknek mondhattuk.

II.

A csatári Szt-Benedekrendű apátság nem királyi alapítás. Annak alapját II. Béla király engedelméből *Márton comes* vetette meg. A királyi kegyelem nagy nevezetességű történelmi eseményhez fűződik. A király az esztergomi gyűlésben van, hol a *bosnyák herczegséget* fiának, Lászlónak adományozza. Itt adja Márton comesnek az engedélyt, hogy javairól szabadon rendelkezhessen, Márton comes él a királyi kegyelemmel, melyet II. Gejza király sem von vissza, és kielégítvén nejét Magdolnát s mindazokat, kiknek valamire igényük lehet, birtokát kolostor-alapításra szánja. Fiú örököse nincs; nejének van első házasságából egy fia, erről gondoskodják az; van miből. Az új kolostort Csatáron építi föl; gondoskodik megfelelő földbirtokról. Minthogy Csatárt testvéreivel közösen bírja, részöket megváltja tőlük. Gondoskodik szolgálattevő népségről, meghatározza, mit tartoznak apátjuknak adni. A legnagyobb részletességgel intézkedik javairól, de első sorban saját monostoráról. Márton comes alapítását fejleszti özvegye, Magdolna. Végrendeletében fiát és két leányát kielégítvén, mindenét a férjével közösen alapított apátságnak hagyja. Ellátja gazdagon földbirtokkal, ingóságokkal, ékszerekkel.

Ennek a két nagyérdékű oklevélnek eredetijét nem ismerjük. Egyetlen szövegük az admonti biblia első kötetének 54. levelén maradt reánk. E levél *a* oldalán a második hasáb beiratlan, a

biblia szövege az első hasábon végződik és folytatódik a levél b oldalán. E beiratlan hasábra a csatári kolostorban egy *tizenkettedik századi* kéz igen tömött apró írással, nagy rövidítésekkel lemásolta az apátság két legfontosabb oklevelét. Visszaadja lehetőleg az oklevelek külső alakját is. Márton comesénél lerajzolja a hosszabbított írással (*scriptura longior*) írt invocatiót, Magdolnáénál az oklevél alján volt elvágott ABCDEFG betűket. Sajnos, hogy magában a szöveg-másolásban nem volt ily pontos. A nevek itt-ott az érthetlenségig elferdítvék; sőt úgy látszik, Márton comes oklevelét nem is írta le teljesen; végéről hiányzik a *corroboratio* valamilyen formája, minő Magdolnáénál is megvan.

Mindazonáltal mint egyetlen oklevél-szövegnek, melyet semmi-nemű más átirás vagy megerősítés nem juttatott korunkra, értéke reánk nézve igen nagy. Növeli értékét, hogy a másolat kora, írásából ítélve, nem sokkal fiatalabb a két oklevélnél. A két oklevél mindenestre II. Gejza idejében (1141—1161) kelt. A másolat írása emlékeztet a III. Béla idejében előforduló írásokra. Határozottan sokkal régibb jellegű, mint az említett bejegyzések, pedig ezeket is 1250 előtt írhatták.

Abból a körülményből, hogy a XII. századi barát *csak* e két oklevelet másolta le, holott a codex egyéb levelein többre is jutott volna hely, nem alaptalanul következtethető, hogy a másolás az alapításhoz közel eső korban, oly időben történt, mikor a csatári apátságnak még aligha volt e kettőnél több oklevele. Ha érdemesnek tartották a XIII. század első felében Szili János özvegyének nem épen nagy ajándékát följegyezni és ezért fiát *confraternitással* jutalmazni: nyomát találnók a bibliában más adománynak, több oklevélnek is, ha ilyeneket az apátság abban az időben már felmutathatott volna.

Mint már említettük, a két oklevéllel mostohán bántak el az oklevélkiadók. Pez után, ki az oklevelek korát helyesen 1150 köré teszi, Fejér közli a szöveget, önkényesen 1137-es évszámmal. Hogy Pez hibáit, kihagyásokban gazdag szövegét Fejér átvette gyűjteményébe, természetes; de, hogy azóta a szomszédunkban lévő codex megvizsgálatlan maradt, mikor másnemű — tán nem is fontos tartalmú — kéziratok után Európaszerte zajos hajsztát rendeztünk, ez oly mulasztás, melynek jóvátételére megragadjuk az alkalmat.

Diplomatikus előtt e két oklevél szövege teszi nagybecsűvé e bibliát; ez indokolja, hogy időszerűnek tartjuk e közlemény során a két oklevélnek az eredetiül szolgáló másolattal pontosan összevetett szövegét közzétenni.

1.

(1141—1161.) *Márton comes javairól intézkedvén, a zalamegyei Csatáron Szt-Benedekrendi apátságot alapít.*

Cod. Admontensis A. fol. 54^a (copia saec. XII.).

Pez-Hueber, Cod. dipl. VI. (1729.) 355—358. — Fejér. Cod. dipl. II. 88—92. — Róka, Vita Vesprim. praesulum, 49—54. (fragm.) — Fuxhoffer-Czinár, Monast. I. 237—238. (fragm.)

‡ In nomine sancte et individue trinitatis. ‡¹ Notum sit omnibus sancte dei ecclesie cultoribus tam clericis quam laicis, quod rex Bela inclitus in conventu Strigoniensi, ubi filio suo Ladizlao communi regni consilio² Boznensem ducatum dedit, in insula abbacie monialium, ubi est ecclesia sancte Marie, archiepiscopo Feliciano presidente et ceteris episcopis presentibus, scilicet Machario, Saulo, Martirio, Petro, Waltero, Zacheo, Macelino et curiali comite Fanczello,³ Mattheo comite, Acus, Dominico, Philippo teutonico, Dionisio, Misca, Nicolao, Anpud,⁴ Georgio Zalaensi,⁵ et advocatis fratribus cum patribus, quorum omnem hereditatem Martinus comes diviserat, presente germano fratre⁶ suo Micusa comite et Alpreto comite, etiam Amando⁷ adoptivo filio suo, Mercurio, Apado,⁸ Rothardo, Johanne. His nichil contradicentibus Bela rex concessit Martino comiti ad placitum sua ordinare. Eademque gratia, qua pater concesserat,⁹ concessit suc-

¹ Scriptura longior.

² Cod. *consili*.

³ Pez *Franzello*.

⁴ Pez *Anprud*.

⁵ P. *Caläensi*.

⁶ P. *fratre* hiányzik.

⁷ A másik oklevélben e név: *Altomannus*.

⁸ P. *Aprado*.

⁹ P. *Gratiam, quam pater concesserat*.

cedens filius in regnum Geuzha,¹ presente Belos duce et Hitelano preposito, Quuchino preposito, et Caliz² et Juliano comite et Rolando. Predium Chitary, in quo monasterium est edificatum, quod erat cum fratribus suis commune, cambivit mutando a filiis Andree, cum parte de terra, quam habebat in Beschen, non ultra aquam Muram sed citra, pars Alexii data est sibi³ eo vivente; pars Nicolay data est sibi pro restauratione cuiusdam hominis sui interfecti, nomine Plis. Interfector Stephanus partem Ipoliti cambivit cum terra, quam habebat in Nir. Curiam vero illius loci tantummodo dedit uxori sue cum IIII-or aratris et IIII-or vineis: unam in Boc, aliam in Bache, tertiam Andree, quartam in Deuchar; ea vero conditione, ut quamdiu viveret, hec omnia sub potestate haberet; si autem matrimonio ducta fuerit vel morietur, supradicta monasterio remaneant. In eodem predio dedit monasterio IIII-or aratra cum XII. mansionibus. Insuper dedit homines, qui serviant abbati, qualiter preceperit, quorum hec sunt nomina: Craaczen, Nesdig,⁴ Peter, Zlaudt, Czernitz,⁵ Nen, Cunad, Werenc, Patican cocus, Hiua camerarius, Brathei⁶ cum fratribus, Johannus, Furten, Zeezta, Bizotelen,⁷ Radece, Fela, Decinna, Boic cum filio Bratla, Matheus, quem adquisivit comes in iudicium, Bolizlaus, quem emit comes ab illis, a quibus evenit pater eius, Mateus,⁸ Pensis, Symean, Banna, Bera,⁹ Vruc, Clemens, Iuga.¹⁰ Libertos vero, quos emit Martinus comes ab Budriguensisibus,¹¹ qui vocantur Grab et Odmat, V. domos ad idem officium, quo prius utebantur, in hebdomada tribus diebus fenum falcant, tempore messis III. diebus mettunt, equum tenent abbati, in via serviunt, currum ducunt, equos custodiunt, erbas afferunt, ligna incidunt, ignem faciunt.

¹ P. *Geuczha*. A codexben így van írva: *Geuc* (sor vége) *zha* (sor eleje). A szótag vége *e* kipontozva. A *zha* elé újabb kéz egy *e*-t írt.

² P. *Calixto*.

³ P. *sed*.

⁴ Cod. *Nesdigz* írva, de a *z* kipontozva.

⁵ P. *Peterz, Alaudt, Czernitz*.

⁶ Cod. előbb *Bizega* írva, e név kipontozva és fölébe írva: *Brathei*.

⁷ P. *Bizotelem*.

⁸ Mateus után egy név kivakarva és más kézzel fölébe írva: *Pensis*.

⁹ P. *Berac*.

¹⁰ P. *Duga*.

¹¹ P. *Budrigivensibus*.

Coram quibus empti sunt, nomina hec sunt: Johannes¹ prepositus, Sydemer, Mosy, Iiis, Elias, Machabeus filius Laberti, Bas filius Endre, Opus iudex Czalaensis,² Gregorius filius³ Gabrielis, Apa filius Sydemer, Ipolit filius Gaua, Bolozlou filius Chama, Weteh serviens Ipoliti, Wapussa. Wasardus presbiter⁴ hec scripserat. Hos dedit Martinus monasterio. Alios etiam libertos dedit, qui evenerunt sibi de interfectione Iuonis. Officium illorum tale est: per se ipsos tenent equum, quocumque eat dominus eorum. Currum dant cum equo et copertorio. Cacabum dant, equos servant, erbas afferunt, ignem faciunt, ligna incidunt, peccora ad vescendum ducunt, simul in festo sancti Martini cubulum mellis dant, et I. ovem, VI. cubulos brasii, VI. annone, VI. currus feni. A festo sancti Martini morantur apud dominum suum cum securi usque sabbatum Pasche. Domino suo domos parant. Unus eorum semper est hebdomadarius, et sic per ordinem. Ad quodcumque predium mitantur cum equo et curru, quicquid dominus preceperit, afferunt. Istorum mansiones sunt VIII. Item dedit predium de Zala, quod sibi dedit rex; quesitor a rege Ds,⁵ prestaldus Seraphim frater eius. Ubi datum est sibi illud predium, interfuerunt hii proceres: Julia, Salomon centurio, Kaenez, Petrus. Istiti dati sunt nummi in recordatione.⁶ Ibidem sunt II. aratra cum VI. mansionibus⁷ et II. molendini cum custodibus. Predium de Plisca, quod dedit Sallat, cum II.-bus aratris et VI. mansionibus. Predium de Borz cum duobus aratris et VI. mansionibus, et decem domos,⁸ ut serviant abbati, qualiter preceperit. Sed si abbati placuerit, dent filias liberis et ducant de liberis, quorum nomina hec sunt: Domamer cum duobus filiis, Didec cum filiis, Radasta, Draccem, Sadem, Blasius filius Grap,⁹ Cace, Budissa,

¹ Előbb *Jochanus* írva, áthúzva és fölébe más kézzel: *Johannes*.

² P. *Czaldensis*.

³ Itt és alább a cod. *filius* helyett mindig *f-et* ír; más kéz mindig fölébe írja: *filius*.

⁴ P. *pater*.

⁵ Cod. így; mindenesetre rövidített tulajdonnév. és nem *dominus*, mint Peznél.

⁶ P. *recordationem*.

⁷ P. innét egész *Borz cum duobus aratris et VI. mansionibus*-ig elhagyja.

⁸ P. *domibus*.

⁹ P. *Grapo*.

Pribizla, Odila. Predium Ferteu cum I. aratro et III-bus mansionibus. Predium Galaj,¹ quod dedit rex pro suo predio, scilicet Sar, quod datum est episcopo Macellino, dedit monasterio cum X. mansionibus, quorum nomina hec sunt: Giznoud, Symon, Sduta, Musla cum fratre, Deda, Isac, Abram, omnes cum filiis et filiabus. Dator huius predii a rege fuit Acus, pristaudus Vrianus. Predium Hon, quod emit a Czalaensibus XC. pensis et XVI. bobus et II-bus equis, dedit monasterio cum I. aratro et III-bus mansionibus et uno molendino. Terram vero, quam emit a Johanne filio Zlauzt, super quam² posuit servos suos habitatores, scilicet Talkaz cum fratribus suis. Cum illis habitant tales, qui dant constitutum redditum abbati et cum eis quidam nomine Quucgen, qui tenet abbati equum. Terram Czernitz, quam³ habuit ex patre, cum homine nomine Chozna monasterio dedit. Terram, quam Apa comes adquisivit gratia regis, Finto mortuo filio Finti, rex dedit Martino comiti; quesitor Zah comes. Illam dedit monasterio. Terram, quam emit a Symeone filio Nicholai comitis ultra Drauum C. pensis et II-bus dextraris, dedit monasterio. Terram, quam habuit gratia Stephani regis in Zagrabiensi parrochia, videlicet Semcza,⁴ quesitor Georgius comes filius Saul, pristaudus Weng filius Radoan;⁵ illam⁶ Neteg, quam fecit fodi pretio DCC. pensis in Zacan,⁷ cum II-bus piscatoribus et cum terra unius aratri, scilicet terram Scroe, dedit monasterio. Justa Muram quam piscinam emit ab uxore Supp Martinus C. pensis, dedit monasterio.⁸ In Chitar II-as vineas, unam Zoen, alteram sancti Petri, cum vinitoribus dedit monasterio. In Beszdrad V. vineas cum vinitoribus; in Treipin I. vineam cum vinitore; aliam quam dedit Zcabiszlaus; I. in Racolen, I. quam dedit Sarlat. Dedit monasterio CC. equos et CC. boves, porcos CC., oves MD. Hec omnia cum pastoribus. Dedit duos cifos argenteos. Preterea dedit uxori sue homines, quos tali libertate donavit, si

¹ P. *Galavi*.

² P.-nél *super quam* helyett: *soror quarum*.

³ P.-nél innét egész *Apa comes*-ig hiányzik.

⁴ P. *Semeza*.

⁵ P. *Rodoan*.

⁶ Cod. így; kétségtelenül másolási hiba pl. e helyett: *piscinam*.

⁷ P. *Zaccam*.

⁸ P.-nél *Iusta Muram*-tól *monasterio*-ig hiányzik.

domina nuberet vel moreretur, cuicumque nobilium vellent, libere servirent: Sarlet, Finto cum propinquis suis, Cuchetz¹ cum propinquis suis, Brangna,² Hainis. Maiori filie sue dedit II. predia. Unum Gradissa, ibi IIII. aratra, XII. mansiones, III. vineas cum vinitoribus; unam quam emit ab uxore Sup,³ alteram quam emit a Domk, tertiam iuxta curiam; XII. domos, qui secant fenum et alia operantur in curia.

2.

(1141—1161.) *Magdolna, Márton comes özvegye. javairól intézkedvén, a Szt-Péterről nevezett csatári apátságot ingó és ingatlan javakkal gazdagítja.*

Cod. Admontensis A. fol. 54^a (copia saec. XII.)

Pez-Hueber, Cod. dipl. VI (1729.) 358—359. — Fejér, Cod. dipl. II. 92—94. — Róka, Vita Vesprim. praesulum, 54—55. (fragm.) — Fuxhoffer-Czinár, Monast. I. 238. (fragm.)

(N)otum sit omnibus tam futuris quam presentibus, quatinus ego Magdalena, Martini comitis uxor, pro anime mee dominique mei Martini remedio, proque omnium meorum⁴ salute propinquorum sancti Petri monasterio, quod in Kathariensi⁵ construximus predio, predium Mura, quod dominus meus Martinus pro dotalibus vestibis mihi concesserat, ordinavimus cum duobus aratris et novem mansionibus, quarum nomina hec sunt: Hartuigic cum filiis suis absque uxore, que libera est, Guinuar, Stoissa, Munca,⁶ Decemer absque uxore, Velen, Laurentius, Fela, Bioszelau, et unum uhugi⁷ Tomas, et unum fabrum Uicti.⁸ In eodem predio dedi novem silvestres⁹ equos cum pastore Nezdigi¹⁰ et XX. porcos cum pastoribus Agus,

¹ E név elé P. beszúrja: *Brathei.*

² P. *Bragna.*

³ P. *supra.*

⁴ Cod. hibásan: *pro quo omnium meorumque* stb.

⁵ Cod. így, hihetőleg e helyett: *Chatariensi.*

⁶ P. *Atunca.*

⁷ Az *uhugi* szó értelmére nézve v. ö. egy II. Béla-kori oklevélből e részt: homines libertos. quos wigo *uhvg* vocant. Wenzel, I. 55.

⁸ P. *Vioti.*

⁹ Cod. *silvestros.*

¹⁰ P. *Hezdigi.*

Maradec et X. vasa apum. In predio Ferteu¹ dedi CLX. oves cum pastoribus. Insuper aliud predium dedi in Sagan, quod emi XXX. pensis de filio Petus centurionis, cum uno aratro et tribus mansionibus, quarum nomina hec sunt: Suioboc, Scigina,² Walcan. Preterea duos concessi campanarios: Beke, Simiean, et duos cubicularios: Paulus et Eudi,³ et unum testorem, unum cocum Aianduc, et III.⁴ puellas,⁵ et unum puerum, texores tapecium, quarum nomina hec sunt: Deuica, Nehcta, Kirocna, Buzcu. In Bogota V. vineas cum V. vinitoribus, quorum duo servi sunt sine uxoribus, tres vero debitores. In Rocolian I. vineam cum vinitore, aliam in Colos cum vinitore. Insuper duas cortinas de pallio dedi monasterio, unum velamen altaris de exameto, tres casulas aurifrisiatis, quarum due gemmis ornate sunt; II. aureas armillas ad calicem componendum, LXX. bisancios Romaniticos, unam marcam argenti et dimidiam, et argenteum cyfum,⁶ IIII. lineas cortinas, III. tapecia, XX. cubitos de subtili tela. Hos preterea servientes proprie libertati donavi: Moglou,⁷ Daud, Soludi, Bereiei,⁸ Kanaz⁹ et Boggu, cum uxoribus et filiis et filiabus, tali donatione, ut ubicumque servire voluerint, libere serviant. Puellas vero: Hemeci, cui pro servitio puellam dedi Cusudi, Magudi,¹⁰ cui et aliam puellam concessi Cepa, Mahal, Hugdi, Aianduc, Macuna uxorem Alus. Altomanno filio meo dedi II. puellas: Priacham¹¹ et Annam, alteram dono, alteram pro Hemechi. Maiori filie mee III. puellas dedi: Feina, Finta, Vrancica, grisias pelles, binas inaures electrinas, duo aurea monilia. Minori filie IIII. puellas: Maina, Menda, Serelmes, Gunre,¹² I. textorem Gunuata, armelinas pelles, electrinas inaures, duo aurea monilia, VII. equos, octavum palefridum cum sambuca et freno et lectica

¹ P. *Ferde*.

² P. *Sudiboc, Seigina*.

³ P. *et hiányz. Pudi*.

⁴ P. IV.

⁵ P.-nél a következő rész *in Bogota-ig* hiányzik.

⁶ P. *argentum cusum*.

⁷ P. *Moglon*.

⁸ P. *Bernei*.

⁹ P. *Kana*.

¹⁰ P. *Atagudi*.

¹¹ P. *Psiacham*.

¹² P. *Gunte*.

et una cortina de sindone. Uxsori filii mei Altomoni I. monile aureum et armelinas pelles. Hanc autem dispositionem, quam de meis propriis, non de rebus alienis, non pro me tantum, verum etiam pro supra memoratis supradicte sancti Petri ecclesie ordinavi, si quis violenter avertere conatus fuerit, in communi tremendoque iudicio ante dominum coram sanctis omnibus rationem pertimescat, anathema redditurus.

A B C D E F G¹

III.

Az elmondottakkal kimerítettük az admonti híres biblia magyar vonatkozásait. Bibliografus, diplomatikus egyaránt becses anyagra lel bennök. Az elzálogosítás ténye pedig érdekes kultúr-történeti kép. De még abban az esetben is, ha a bibliában semmi oklevél-szöveg, semmi bejegyzés sem találkozánk, maga azon körülmény, hogy egy XI. századi remek kéziratról, melynek régi birtokosa magyar egyház volt, ki tudjuk mutatni, hogy az — bár messze földön — ma is megvan, ritka véletlen. Alig hiszszük, hogy hasonló szépségű kézirat egykori birtokosául valaha sikerülne XII. századi magyar apátságot kimutatnunk.

Gutkeled-bibliának neveztük ez emléket, mert meggyőződésünk szerint e név őt teljes joggal megilleti.

A XIII. századra nézve több adatunk van, hogy a csatári apátság a Gutkeled-nemzetségnek volt monostora: fölötte a kegyúri jogot e nemzetség tagjai gyakorolták. E nemzetségnek volt sarja *Vid* mester, ki ép e jogánál fogva érezte magát hivatottnak az apátság bibliáját elzálogosítani. Gutkeled-nemből való az az István bán, a hatalmas Pektári Joachim testvére, ki 1284-ben a csatári Szt-Péter egyháznak, *«cuius patronatu fungimur,»* egy birtokát különös védelmébe veszi.²

Ha a XIII. század folyamán e nemzetség tagjai a monostor

¹ Elvágott betűk; P.-nél hiányzanak.

² Fejér, Cod. dipl. V. 3., 261. István bánnak a Gutkeled-nemből való származására nézve lásd a Wertnernél, Magyar Nemzetségek I. 247. közölt regestákat és a leszámazási táblát a 278. laphoz.

patronusai: nemcsak valószínűnek, de kétségtelennek látszik, hogy azt a Gutkeledék egy sarja alapította a nemzetség monostorául.

Az alapító-level nem említi Márton comes nemzetségét; a mint általában a XI—XII. század oklevelei — igen csekély kivétellel — még nem tartják szükségesnek feljegyezni, egyes szereplők mily generációból vették eredetöket. De a XII. század dérekát a következőnek első felétől nem nagy idő választja el, és semmi nyom sem mutat arra, hogy épen a Gutkeled nemzetség birtokviszonyai e korai időben nagyobb változáson mentek volna keresztül; teljes okunk, sőt igazolt jogunk van föltételezni tehát, hogy az alapító Márton és az oklevélben megnevezett vérrokonai ugyanabból a nemzetségből vették eredetöket, melynek tagjai alig egy-két emberöltő után oklevelileg kimutathatólag kegyúri jogokat gyakoroltak a csatári apátság fölött.

Tán nem merész a feltevés, ha azt hisszük, hogy a remek bibliát épen alapítójának, Márton comesnek köszönheti az apátság. Egyházi szerekről, ruhákról, könyvekről alapító levele nem szól, pedig egyház-alapítást e nélkül nem képzelhetünk. Az alapítással együtt járt a felszerelés. Akár nem teljes a reánk jutott oklevél-szöveg, akár fölöslegesnek tartotta az alapító az isteni szolgálattól elmaradhatatlan szereket, ingóságokat külön felsorolni: egy bizonyos, hogy ily értékes kézírathoz csak gazdag főúr adományából juthatott az egyház. Ha ezt más adja, nem az alapító, az a gondos barát, a ki Szili János özvegyének csekély ajándékát följegyzí, a bibliában ez értékes adományt sem hallgatja el.

Mielőtt a biblia a csatári apátságé lett: miért ne lehetett volna az oly előkelő nemzetség birtokában, mint a Gutkeledék? Nem lehetett az családi kincs, melyet a Péter király korában, tehát a XI. század negyvenes éveiben, sváb földről hozzánk beköltözött Guth és Kelad testvérek, a nemzetség megalapítói, magukkal hoztak? A biblia kora nem mond ellent e feltevésnek. A nemzetség tagjai megőrizték mindaddig, míg egy század folyamán meggyökeresedtek honunkban annyira, hogy a még felettebb el nem ágazott törzs egy sarja családi monostor alapítására gondolhatott. A családi kincset ekkor áttették legillőbb helyére, a nemzetség ősi birtokán alapított csatári apátságba.¹ Jogositottnak érezte volna-e

¹ Hogy a zalamegyei Csatár a Gutkeled nemzetség ősi birtoka volt bizonyítja Zsigmond király 1411. évi adománylevele is, melylyel az e

magát Vid mester — az apát beleegyezésével — e bibliának elzálogosítására, ha azt az egyház nem egyik ősenek ajándékából bírná? — Az admonti könyvtár e remek darabjának az volt a sorsa, hogy a csatári apátság ugyanazon nemzetség egy tagja révén veszítse el, a melynek alapítását és e kincsét is köszönheté.

A Gutkeled-nemzetség neve és emléke annyiszor és oly különböző formában fűződik e bibliához, hogy e nevet teljes joggal viselheti. A Gebhard-féle admonti hagyomány a Gutkeled-nemzetség monostorának régibb jogai mellett immár tarthatatlan.

A BÉCSI EGYETEM KÖZÉPKORI MAGYAR ANYAKÖNYVE.

DR. SCHRAUF KÁROLYTÓL.

(Két melléklettel.)

A IV. Rudolf osztrák herceg által 1365-ben alapított bécsi egyetem statutumai a négy egyetemi nemzet között a magyar nemzetnek külön helyet jelöltek ki.

A *Natio Hungarica*, mely a magyarokon kívül az egyetem lengyel, cseh, morva és görög nemzetiségű hallgatóit is magába foglalta, az egyetem alapításától kezdve igen sok tagot számlált, kiknek neveit külön anyakönyvbe igtatta be. Első anyakönyve azonban idők folyamán elveszett s a legrégebb anyakönyv, a «Nova matricula» 1453-tól kezdődik.

A magyar művelődéstörténet egyik érdekes fejezetének, az egyetemi iskolázásnak e becses kútforrása eredeti példányban ma-

nemzetségből eredő Buthkay, Ráskay és Márky családok férfitagjait Zemplén, Szatmár, Ung, Szabolcs és Zala megyékben birt ősi javaikban megerősíti. A zalai ősi birtokok: *Csatár*, Ötvösfalva, Bothfalva és Apáti. V. ö. Turul. 1893. 147. l. Wertner i. h. 270—277. l. a nemzetség zalai birtokairól semmit sem tud.